

ББК 81.2. Ук – 212

УДК 811.161.2.'366.587

**ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОЇ АСПЕКТУАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ
РЕЛЯТИВІВ НА ТЛІ АСПЕКТУАЛЬНОЇ ПОЛІКАТЕГОРІЙНОСТІ**

У статті репрезентовано методологічні засади аспектологічного аналізу і описано досвід застосування комплексної аспектуальної діагностики щодо полікатегорійних у видовому відношенні дієслів для виявлення належності його окремих значень до певного аспектуального класу та прогнозування специфіки видової поведінки.

Ключові слова: дієслово, вид, аспектуальність, комплексна аспектуальна діагностика, аспектуальний клас, видова поведінка, аспектуальна полікатегорійність, статив, релятив.

Стойка наукова зацікавленість проблемами виду й аспектуальності спричинила виокремлення спочатку формально-граматичної, а пізніше – функціонально-граматичної галузі – аспектології. Особливо зросла увага лінгвістів до питань теорії виду в 90-х роках ХХ ст. У 1994 році започатковано роботу Міжнародного аспектологічного семінару на філологічному факультеті Московського державного університету імені Михайла Ломоносова. Упродовж п'ятнадцяти років його функціонування проведено близько ста засідань, де заслухано й обговорено доповіді російських і зарубіжних аспектологів, значну частину яких опублікував спеціалізований часопис „Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ”. Певним підсумком аспектологічних пошуків стала Міжнародна конференція з типології виду (Москва, 1997 р.). У цей самий період під керівництвом одного з провідних славістів, краківського професора С. Кароляка регулярно проходять засідання європейського колоквиуму “Семантика і структура слов'янського виду” (1995, 1996, 1998 рр. – Краків, 1997 р. – Скоп'є, 1999 р. – Новгород, 2001 р. – Гамбург). З огляду на вагоме місце проблем виду в сучасних мовознавчих дослідженнях у складі граматичної комісії Міжнародного комітету славістів виокремлено аспектологічну підкомісію.

До дальших пошуків у царині виду та аспектуальності спонукає те, що попри пильну увагу до цього феномена, давню традицію, величезний доробок аспектологів, особливо дослідників виду на матеріалі російської мови (як російських, так і зарубіжних), проблема адекватного наукового опису слов'янського виду залишається відкритою. Такий невтішний висновок зафіксували відповіді 35 дослідників із 13 країн світу на анкету аспектологічного семінару філологічного факультету Московського державного університету. З-поміж найактуальніших завдань, на думку авторитетних аспектологів, основне – це створення динамічної моделі виду, що інтегрує чинники всіх мовних рівнів [Ответы 1997: 125–129].

Сучасні аспектологічні студії уможливлені міцним теоретичним підґрунтям, закладеним у дослідженнях, присвячених видові й аспектуальності як на матеріалі української, так і інших мов, оскільки, на думку багатьох мовознавців, аспект є універсальною категорією, що має різні ідіотетнічні реалізації [Ответы 1997: 126]. Це праці українських (В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, С. О. Соколовой, О. І. Бондаря та ін.), російських (В. В. Виноградова, Ю. С. Маслова, О. В. Бондарка, М. О. Шелякіна, Н. С. Авилової, М. Я. Гловинської, А. А. Залізняка, А. М. Ломова, О. В. Падучевої, В. О. Плунгяна, О. В. Петрухіної, Є. А. Реферовської, Н. О. Слюсареві, О. М. Соколова, С. Г. Татевосова, О. Д. Шмельова та ін.), а також західноєвропейських і американських (А. Барентсена, В. Броя, З. Вендлера, Г. Гійома, М. Гіро-Вебер, Дж. Грубора, Б. Комрі, Ф. Леманна, Х. Р. Меліга, І. Польдауфа, В. Порцига, Н. Б. Теліна, Л. Ясаї та ін.) лінгвістів.

Стан сучасних загальнотеоретичних і аспектологічних студій уможливорює здійснення комплексного аналізу аспектуальності й виду. Урахування україністичної традиції вивчення виду першої половини ХХ ст., аспектологічних здобутків української формально-граматичної думки середини ХХ ст., загальнотеоретичного й аспектологічного доробку української функціонально-категорійної граматики, загальнонаукової теорії взаємодії системи й середовища та її лінгвістичної інтерпретації, концепцій функціонально-семантичних полів загалом та поля аспектуальності зокрема, аспектуальних класів Ю. С. Маслова, дієслівних класів З. Вендлера, двокомпонентної теорії виду, досвіду аспектуально орієнтованого класифікування дієслівних предикатів, традиційного польового моделювання поняттєвих категорій дає підстави для формування аспектологічної концепції, що поєднує, з одного боку, інтеграційну теорію виду, найвагоміший елемент якої – система аспектуальних класів як визначальний чинник видової поведінки дієслова, а з іншого – інструмент дослідження цих класів і того впливу, який вони мають на вид, – комплексну аспектуальну діагностику [Калько 2008: 95 – 147].

Мета нашої статті – продемонструвати можливості застосування комплексної аспектуальної діагностики у процесі аспектологічного аналізу дієслівної лексеми, і тим самим аргументувати потребу такого опису видової поведінки дієслова, який ґрунтується на урахуванні усіх онтологічних та інтерпретаційних підстав віддзеркалення у дієслівній семантиці відповідного екстралінгвального явища. Найефективнішу реалізацію окресленої вище проблеми, на нашу думку, забезпечує об'єктивістський (за Дж. Лайонзом) [Лайонз 2003: 338]

підхід до дослідження аспектуальності, оскільки, на противагу суб'єктивістському, він акцентує увагу не так на погляді мовця на внутрішньочасову структуру процесуальної ознаки, його аспектуальній оцінці ситуації, як на залежності цього погляду, цієї оцінки від онтологічної специфіки процесів, на їхній глибокій закоріненості у відображеній у лексичному значенні дієслів онтології позамовних явищ (дій, процесів, станів, відношень, властивостей, подій тощо). Двокомпонентна теорія виду, на якій ґрунтується наша концепція, передбачає дихотомію граматичного (власне категорія виду) та лексичного аспекту (аспектуальні класи).

Аспектуальні класи, за З. Вендлером, “характери дієслівної дії”, за О. В. Ісаченком, О. В. Горбовою, “акціональні гештальти”, за Ф. Леманном, “нехарактеризовані роди дії”, за Ю. С. Масловим та представниками школи функціональної граматики, ми кваліфікуємо як аспектуально орієнтовані прихованограматичні, або лексико-граматичні, класи, які мають вплив на граматичну царину виду, імпліцитно регулюючи аспектуальну поведінку (передовсім корелятивну здатність, функціональний та морфолого-словотвірний потенціал) дієслів [Калько 2009]. На ґрунті українського дієслова вони утворюють п'ятикомпонентну систему, до якої належать: 1) термінативи, або здійсненники, напр.: *...і наказали рити для себе яму. Вона **копала** довго, Бо земля ще не відмерзла, А коли **викопала** – стала* (М. Драй-Хмара); 2) активітиви, або діяльники, напр.: *Черга **рухається** повільно, але **рухається**, бо конфлікт на кухні тимчасово погашений* (Ю. Андрухович); 3) стативи, або станівники, напр.: ***Стриміли** три хрести над містом, На них – скривавлені три тіла* (Є. Маланюк); 4) евентиви, або подійники, напр.: *Султан весело усміхнувся й відповів: – Коли я собі добре пригадую, то здається, що я через тебе **впав** з коня і в рішачій хвилі **вивихнув** собі руку. Але, може, й краще так **сталося*** (О. Назарук); 5) релятиви, або відносники, напр.: *Але ж трагічна велика українська земля з її первісною відразою до лукавства та крутіїства теж **потребує** перевитрат любові* (С. Процьок).

Система аспектуальних класів постає як категорійне підґрунтя, що визначає функціональну специфіку видової поведінки українського дієслова. Найзагальніше залежність видових особливостей від аспектуального класу можна представити так: 1) термінативи мають суто видових, функціонально-видових та акціональних партнерів, уживаючись у прогресивній функції; 2) евентивам притаманне функціонально-видове й обмежене акціональне партнерство, але не властива прогресивна функція; 3) активітиви не мають видових партнерів, натомість для них характерні багатовекторне акціональне партнерство та прогресивна функція; 4) стативи позбавлені можливості мати видових партнерів і прогресивну функцію, однак їм властиве аспектуально-акціональне (інцептивне) партнерство; 5) семантика релятивів унеможливує видове партнерство та прогресивну функцію, хоч деякі з них, зокрема “географічні” дієслова, передбачають уявно-видове партнерство, що зумовлено епідигматичним “залишком” термінативів-мотивів, від яких утворені георелятиви.

Диференціацію дієслів сучасної української літературної мови за належністю до відповідного аспектуального класу, а отже, і констатацію певного типу аспектуального партнерства: суто видового, функціонально-видового, акціонального, аспектуально-акціонального, уявно-видового уможливує комплексна аспектуальна діагностика, що передбачає цілеспрямоване об'єднання різних методів [Калько 2008].

До релятивів, або відносників, термінологічними корелятами яких у спеціальній літературі є „*generis states*” (З. Вендлер), „*totally static verbs*” (В. Брой), „*постоянные свойства и отношения*” (Т. В. Булигіна, А. А. Залізник, О. В. Падучева, О. Д. Шмельов), належать українські дієслова з „найменш дієслівними” значеннями позачасових відношень, властивостей, ознак тощо: *відрізнятися, дорівнювати, залежати, належати, суперечити, характеризувати* тощо, напр.: *Якщо вже прирівнювати до кузні, то кожен удар молота **дорівнює** критичній життєвій ситуації* (В. Дрозд). Слід зауважити, що „релятив” уже став надбанням української лінгвістики, зокрема, для позначення „аспектів дії” його використано в праці А. П. Загнітка [Загнітко 1996: 221]; аспектуальне поле реляційності виокремлює О. І. Бондар [Бондар 1996: с. 97].

„Ховаючи” під дієслівною формою, призначеною для вираження процесуальної ознаки, значення різного типу статичних і позачасових виявів буття, релятиви з погляду категорійної дієслівної семантики значною мірою ослаблені. Як зазначає В. М. Русанівський, „дієслово є насамперед темпоральною (часовою) частиною мови. Тому, коли воно виражає дію узагальнено, безвідносно до моменту мовлення або інших часових меж, його значення може набувати статичних рис і наближається до значення прикметника” [Русанівський 1969: 297], пор.: *...агов, чужинцю, показуй, чого ти взагалі **вартуєш** (вартий) і що ти тут загубив серед нас...* (Ю. Андрухович). Перебуваючи на периферії як дієслова загалом, так і категорії аспектуальності зосібна, релятиви позбавлені здатності до видового й акціонального партнерства, а також можливості вживатися в прогресивному значенні.

Аспектологічний аналіз дієслів сучасної української мови свідчить про те, що релятивність, як і термінативність, активітивність, евентивність чи стативність не є однозначною аспектуальною кваліфікацією всієї лексеми, а швидше параметром, або форматом реалізації, який у різних значеннях однієї лексеми може бути різним. Аспектуальні класи не можуть існувати у вигляді закінчених дієслівних реєстрів, оскільки зорієнтовані не на всю дієслівну лексеми, а на кожен її конкретний лексико-семантичний варіант, конкретну реалізацію валентісного потенціалу предиката, семантичні ролі аргументів, передовсім суб'єкта та об'єкта, зрештою, широкий контекст, а отже, аспектуальна полікатегорійність дієслівної лексеми, що виявляється у здатності функціонально належати до різних аспектуальних класів, є системним явищем для українського дієслова.

У ракурсі виявлення аспектуально-семантичних парадигм як спектра значень, що належать до різних аспектуальних класів, кожна полісемічна дієслівна лексема потребує спеціального аспектологічного обстеження. Проілюструємо це на прикладі комплексної аспектуальної діагностики дієслова *володіти*.

Діагностика релятивів – це передовсім аналіз словникових статей для виявлення дефініцій на кшталт „мати здатність”, „мати властивість”, „мати відношення”, „мати перевагу”, „бути причиною”, „бути логічним наслідком”, „бути відповідним”, „бути залежним”, „мати потребу” тощо, напр.: *володіти* „мати певну обдарованість, відзначатися чимось (голосом і т. ін.)”: *Наталія співає чудово, саме як душа вимагає. Вона володіє своїм голосом, як чаром своєї істоти* (О. Кобилянська). Із цим значенням *володіти* – релятив, оскільки йому притаманні всі ознаки класу. На відміну від термінативів та активітивів, воно позбавлене прогресивної функції: це засвідчує некоректність актуального діалогу, пор.: – *Що це ти там робиш?* – **Володію непоганим голосом*. Основна ж релятивна ознака цієї семантики – повна відсутність опозитивних дієслів докраного виду, оскільки можливі кореляції *оволодіти* та *заволодіти* співвіднесені з іншими його значеннями, зокрема, *володіти* „опановувати, охоплювати когось (про думки, почуття)” корелює з *оволодіти* „охопити, обійняти (про почуття, стан)” та *заволодіти* „опанувати, охопити кого-, що-небудь”, пор.: (1) – (2), (1) – (3).

(1) *Усякий страх покинув хлопця. Ним володіла одна тільки думка* (О. Ільченко).

(2) *Збентеження, що охоплювало її за кожним разом,.. стало тепер незвичайним від тієї трепетної щирості, що оволоділа ними* (І. Вільде).

(3) *Гнівні і болісні ревності заволоділи Федором* (М. Руденко).

На відміну від імперфективних евентивів, *володіти* з релятивним значенням не може вживатися в подійному контексті, про що свідчить неможливість інсталяції в контекст теперішнього історичного, пор.: *Пригадую вчорашній вечір: *ось вона володіє непоганим голосом, співає романс і захоплює своїм співом мене і батьків*.

Від актуальних стативів *володіти* відрізняється неможливістю епізодизації, а від неактуальних – нездатністю до квантифікації, оскільки належить до підкласу посесивних релятивів, що означають не актуальну, а атемпоральну вроджену здатність людини як передумову кваліфікованого здійснення процесу. Це унеможливує інтерпретацію іманентної, внутрішньо притаманної суб'єктові ознаки як актуального чи повторюваного вияву відповідної здатності. Тому спроба інсталяції *володіти* в епізодичний чи ітеративний контекст, є невдалою, пор.: **Одного разу (якось) володіла вона непоганим голосом і раптом заспівала. *Вона часто (рідко, іноді) володіла непоганим голосом*.

Негативний результат констатують і тести на можливість інсталяції дуративних адвербіальних показників (*довго, весь день, цілий рік, два роки* тощо) в контексти з релятивом *володіти*, що означає вроджену здатність людини (4), іманентну здатність представників теосфери (5), (6) чи внутрішню притаманність, що випливає з природи явищ абіосфери (7). Єдина можливість темпоралізувати ситуацію – інсталяція зовнішньочасових темпоративів, що уточнюють план дейксісу: у *минулому, тепер, у майбутньому*. Найбільш відкритими для цього є ситуації з антропосуб'єктом (8), оскільки в різні періоди життя людини (у молодості, зрілому віці, старості) її вроджені задатки можуть зазнавати певної трансформації, посилюючись чи пригасаючи. Це підтверджує можливість інсталяції темпоративів у *молодості, все життя, весь вік* тощо в ситуацію, описану контекстом (8). Органічно інсталюються в цей контекст і темпоративи з дуративним відтінком на кшталт з *дитинства, з молодості*, які засвідчують вродженість, іманентність ситуацій, описаних дієсловом, пор.: (9).

(4) *Окрім розуму й зухвалості, гяурка володіла ще незбагненною хитрістю й передбачливістю. Це вона вгадала затаєну думку валіде про возвеличення Ібрагіма* (П. Загребельний).

(5) – *Я безмежно вдячний вам, ваша величність, за високу милість бачити вас і чути ваш ангельський голос. – Коли ви доведете, що ангели володіли також і мудрістю, тоді я згодна й на таке визначення, – засміялася Роксолана* (П. Загребельний).

(6) *Він вірить у пророкові слова: як єдиний бог володіє небом і небесними ділами, так божою волею визначено, щоб єдиний володар управляв землею і земними справами* (П. Загребельний).

(7) – *Час покаже, ваша величність, тільки час володіє всім* (П. Загребельний).

(8) *Сила буває і в безсиллі. Він же володів силою незламною...* (П. Загребельний).

(9) *У молодості (весь вік, все життя, з дитинства) він володів силою незламною*.

Якщо *володіти*, означаючи іманентну здатність, є релятивом, то, описуючи набуті здібності до чогось, тобто з зафіксованими в одинадцятитомному „Словнику української мови” значеннями „добре знати що-небудь”, „мати ґрунтовні знання, уміння, навички і т. ін. в чому-небудь”, дієслово виявляє зсув семантики в бік стативності, що підтверджує аспектуально-акціональне партнерство з інцептивом *оволодіти* „набути ґрунтовних знань, умінь, навичок і т. ін. у чому-небудь”. Це ілюструють інгерентні кореляційні контексти, напр.: *Дітмар Штюдетман... чудово володіє не лише тематикою, але й російською мовою (пообіцяв оволодіти й українською)* (З газети). *Володіти* з цим значенням перебуває на межі релятивної та стативної семантики, оскільки позбавлене можливості поєднуватися з обставинами, які є діагностичними для прототипних стативів: зокрема, дуративними (*довго, весь день, цілий рік, два роки*) та квантитативними (*часто, рідко, іноді*), напр.: *Михайло володів польською мовою, як уроджений поляк* (О. Досвітній), пор.: **Михайло два роки володів польською мовою як уроджений поляк. *Михайло часто володів польською мовою як уроджений поляк*. На

відміну від попереднього значення, **володіти** має можливість поєднуватися з темпоративами на зразок *уже давно, уже два роки*. Вони ретроспективують якийсь дифузний, нечітко визначений часовий момент не так зародження нової ознаки суб'єкта, як завершення відносно тривалого процесу її становлення, набуття. У контекстах із перфективами його імпліцитно чи експліцитно виражають інклюзиви (адвербіалізатори строку, хоч і дифузного): *у неволі (10), в консерваторії (11), в найкоротші строки (12)*. У процесі опозиціонування *оволодіти* з *володіти* цей підготовчий для події період відступає на другий план, дезактуалізується, натомість набирає сили акцент саме на події, яка породжує таку ситуацію. Водночас *оволодіти* перебуває у відношенні термінативного видового партнерства з вторинним імперфективом *оволодівати* „набувати ґрунтовних знань, умінь, навичок і т. ін. у чому-небудь” (13), наявність якого констатує, зокрема, мобільно-діалогічний тест: – *Ти вже **оволодів** комп'ютером? – Ще ні, але вже поволі **оволодіваю***. Отже, перед нами – термінативно-інцептивна полікатегорійність перфектива *оволодіти*, аспектуальна поведінка якого нагадує поведінку хамелеона: воно має здатність міняти своє аспектуальне „забарвлення” (належність до того чи того аспектуального класу) залежно від хронологічного статусу партнерів. За умови ретроспективного покликання (*оволодіти* – *оволодівати*) воно – термінативний партнер, а за умови перспективного (*оволодіти* – *володіти*) – інцептивний. Іншими словами, з огляду на хронологічну послідовність виявів буття, позначених цими дієсловами, *оволодіти* є перспективою для *оволодівати* і ретроспективою для *володіти*, чим онтологічно й умотивована відповідна специфіка аспектуальної поведінки.

(10) *Викуплений запорожцями з неволі, Богдан повернувся додому, **оволодівши** турецькою й татарською мовами та сповнений ненависті до агресорів і свідомості близької нещадної боротьби з ними* (О. Апанович).

(11) *Мадам Фур'є два рази зіграла малесеньку пісню з Бордо і ще грала. Француженка прекрасно **володіла** віолончелею, бо вона була колись у консерваторії* (М. Хвильовий).

(12) *Генеральний прокурор України брав зобов'язання в найкоротші строки **оволодіти** державною мовою, та забув про нього* (М. Степаненко).

(13) *Гасан-агу звали Коджа за його вмільсть у мовах, якими він **оволодівав** легко, з льоту, мовби граючись* (П. Загребельний).

Віддаленість від зони релятивності, а відповідно і характер стативності виявляють, крім згаданого вже значення „опанувати, охоплювати когось (про думки, почуття)” (1), (2), (3), і семантеми *володіти* „маючи повну владу, керувати державою, краєм і т. ін.” та „мати можливість підкоряти когось своєму впливові, своїй волі”. Спільна риса розглянутих вище релятивних і названих стативних семантем – ретроспективне відсилання до події, описаної перфективом *оволодіти*. Крім цього, стативні імперфективи можуть бути співвіднесені ще й з перфективом *заволодіти*.

Аспектуально-акціональне партнерство, з одного боку (14), та синонімічність перфективів, з іншого (15), підтверджують інгерентні контексти. Правда, інцептивні партнери тут не виключають раптовості, несподіваності події, що засвідчено контекстуально (16) чи експериментально: можливістю інсталяції перфективів у контекстуальні моделі з *раптом, несподівано, зненацька* тощо, напр.: *Несподівано ним **заволоділи** ревнощі. Зненацька селом **оволоділа** банда отамана Зеленого*. Стативи ж, на відміну від релятивів, відкриті для вживання в дуративних, ітеративних і узуальних ситуаціях, напр.: *Дивне почуття **володіло** ним. Воно ним **володіло** вже від багатьох днів, відколи він пірнув у цей первісний, незайманий, напівказковий світ* (І. Багрянний), пор.: *Цілий день ним **володіло** якесь дивне почуття; Іноді ним **володіло** це дивне почуття; Коли він бачив її, ним щоразу **володіло** це дивне почуття*.

Почасти інтуїтивне відчуття письменником описаних відмінностей втілено в мовну гру, напр.: *Але передусім – мова. Я маю щастя нею **володіти**, частіше вона **володіє** мною, я радий перебувати в її володіннях* (Ю. Андрухович) – спостерігаємо поєднання двох різних аспектуальних ситуацій: релятивної (*Я **володію** мовою*) і стативної (*Мова **володіє** мною = Мова **владарює** наді мною = Мова, іноді **оволодівши** мною, стає моїм володарем = Мова, **заволодівши** мною, має мене за свої володіння*).

Негативний тест на епізодичність або квазіепізодичність (неконкретно-часову повторюваність) семантеми „маючи повну владу, керувати державою, краєм і т. ін.” (**У той ранок, коли я підпливав до Києва, він **володів** великим банком; *У такі дні він **володів** великою імперією*) ілюструє її належність до неактуальних стативів. Ця ознака зближує їх із релятивами, пор.: **У той час, коли я був зайнятий господарськими справами, він добре **володів** грою на скрипці*.

Позитивний тест на можливість уживатися в контекстах на зразок „у той час, як реалізується одна процесуальна ознака, виявляється й якась інша”, а також поєднуватися з адвербіалізаторами *у такі хвилини, у такі ночі* тощо засвідчує належність семантеми „опанувати, охоплювати когось (про думки, почуття)” до актуальних стативів, напр.: *Незважаючи на те, що обоє – і Тимко, і Оріся – були зайняті господарськими справами, якесь дивне почуття **володіло** ними: тривога, сум одне за одним* (Григорій Тютюнник), пор.: *У такі хвилини ним **володів** гнів. У такі ночі ним **володіло** якесь дивне бажання*.

(14) *Безперечно, всі учасники бойових дій розуміли правоту слів гетьмана Самойловича: „Хто **володітиме** Чигирином, тому піддадуться запорожці й уся Україна по той бік Дніпра”. Першу спробу **оволодіти** резиденцією українських гетьманів здійснила турецька армія на чолі з Ібрагим-шайтан-пашею* (3 газети).

(15) *Мехмед Фатіх завоював це місто, але чи ж **заволодів** ним до глибини? І хто **заволодів** й **оволодіє**?* (П. Загребельний).

(16) *З жахом відчула, що ненависть її кудись пропала, щезла, а на її місце виступали спокуси, і демони **заволоділи** душею невблаганно й навіки, навіки!* (П. Загребельний).

Відмінності між актуальними та неактуальними стативами полягають і в актуалізації різних значень адвербіального слова *завжди*. У релятивних ситуаціях прислівник функціонує лише „як квантор, що обмежує обсяг денотата суб'єкта, а не як квантифікатор „випадків” вияву відповідних властивостей (емоцій, думок, умінь)” [Бульгіна 1997: 135], напр.: *Є багато диригентів, які однаково добре і віртуозно **володіють** як хорвою, так і оркестровою технікою тактування і диригування* (З газети), пор.: *Диригенти не завжди однаково добре і віртуозно **володіють** як хорвою, так і оркестровою технікою тактування і диригування = Не всі диригенти однаково добре і віртуозно **володіють** як хорвою, так і оркестровою технікою тактування і диригування, але Не завжди, коли він бачив її, ним **володіло** це дивне почуття = Іноді, коли він бачив її, ним **володіло** це дивне почуття*.

Наведений вище контекст із релятивом ілюструє ще одну досить суттєву відмінність між квалітативним і посесивним семантичними типами стативів: відкритість одних та закритість інших для поєднання з квалітативами оцінки *добре, вільно, віртуозно, досконало, чудово* тощо, напр.: ***Володів** він російською мовою так само досконало* (І. Багрянний). Протилежну картину сполучуваності спостерігаємо щодо адвербіальних компонентів на зразок *щасливо, неподільно* тощо, з якими можуть поєднуватися лише посесивні стативи, напр.: *Довгі дні і довгі літа **Володів** той князь щасливо* (І. Франко); *Хитрий Ібрагім усунув усіх улюбленців султанових, щоб самому неподільно **володіти** душею падишаха* (П. Загребельний).

Отже, комплексна аспектуальна діагностика лексеми *володіти* уможливує виокремлення релятивного типу семантем й окреслення основних диференційних рис їхньої аспектуальної поведінки на тлі семантем стативного типу. Релевантними ознаками релятивності є: 1) часова нелокалізованість (неепізодичність), що виявляється як неможливість актуального, дуративного, ітеративного й узуального вживань; 2) неопозиційність лексичної семантики, її індиферентність („байдужість”), закритість для подійності, яку засвідчує відсутність будь-яких протилежновидових кореляцій. Обидві ознаки притаманні релятивній семантемі „мати певну обдарованість, відзначатися чимось (голосом і т. ін.)”. Семантема „мати ґрунтовні знання, уміння, навички і т. ін. у чому-небудь” виявляє зсув у бік стативності, перебуваючи на межі з релятивністю. Стативні семантеми, як ми переконалися, мають позитивні результати тестів на опозиційність (подієможливість), квантитативність (ітеративність та узуальність). Негативний тест на епізодичність свідчить про належність до неактуальних стативів, а позитивний – до актуальних.

Комплексне дослідження закономірностей категоризації аспектуальної семантики на засадах об'єктивістського підходу відкриває перспективи для багатопланового аналізу аспектуальності й виду. Застосування комплексної аспектуальної діагностики уможливує виявлення всього спектра аспектуальних характеристик дієслівної лексеми й найтонших нюансів її аспектуальної поведінки.

Література

Бондар 1996: Бондар, О.І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові : система засобів вираження [Текст] / О.І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.

Бульгіна 1997: Бульгіна, Т.В. Классы предикатов и аспектуальная характеристика высказывания [Текст] / Т.В. Бульгіна // Бульгіна Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Бульгіна, А.Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – С. 129–149.

Загнітко 1996: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія : [монографія] [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 435 с.

Калько 2008: Калько, М.І. Аспектуальність : категоризація, класифікація і репрезентація в сучасній українській літературній мові : [монографія] [Текст] / М.І. Калько. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2008. – 384 с.

Калько 2009: Калько, М.І. Аспектуальні класи українського дієслова на тлі класів З. Вендлера [Текст] / М.І. Калько // Українська мова. – 2009. – №3. – С. 17–27.

Лайонз 2003: Лайонз, Дж. Лингвистическая семантика : Введение [Текст] / Дж. Лайонз ; [пер. с англ. В.В. Морозов, И.Б. Шатуновский]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.

Ответы 1997: Ответы на анкету аспектологического семинара филологического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова [Текст] / М.Ю. Черткова, В.А. Плунгян, А.А. Рябчиков, Д.О. Кузнецов // Вопросы языкознания. – 1997. – № 3. – С. 125–136.

Русанівський 1969: Русанівський, В.М. Дієслово [Текст] / В.М. Русанівський // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 296–429.

В статтє представлені методологические предпосылки аспектологического анализа и описан опыт применения комплексной аспектуальной диагностики относительно поликатегорийных глаголов с целью обнаружения принадлежности их отдельных значений к определенному аспектуальному классу и прогнозирования специфики видового поведения.

Ключевые слова: глагол, вид, аспектуальность, комплексная аспектуальная диагностика, аспектуальный класс, видовое поведение, аспектуальная поликатегорийность, статив, релятив.

The article provides methodological basis of aspectual analysis and describes complex aspectual diagnostics of polycategory verbs aiming at establishing relation of separate meanings of the verbs in question to a certain aspectual class and predicting their aspect behaviour.

Key words: verb, aspect, aspectuality, complex aspectual diagnostics, aspectual class, aspect behaviour, aspectual polycategory, statives, relatives.

Надійшла до редакції 24 вересня 2010 року.

Марія Конюшкевич

ББК 81.02.81-2
УДК 81.161.2'37

НОВАЦИИ В ОБЛАСТИ БЕЛОРУССКОГО ПРЕДЛОГА (СИСТЕМНОЕ, ОККАЗИОНАЛЬНОЕ, АВТОРСКОЕ)

У статті розглянуто вторинні прийменники й аналоги прийменників, що з'явилися в білоруському мовленні в останні кілька десятиліть. Незважаючи на їх окказіональність і одиничність авторського вживання, подібні новотвори відбивають системність формування поля прийменника як морфосинтаксичної категорії.

Ключові слова: прийменник, аналог прийменника, синтаксема, парадигма.

0. Исходные положения. С выходом программной работы М.В. Всеволодовой [Всеволодова 2010] нам остается лишь назвать несколько положений, необходимых для введения в содержание данной статьи.

Первое. Вслед за П.П. Шубой [Шуба 1971] и М.В. Всеволодовой [Всеволодова 2003], мы рассматриваем предлог как морфосинтаксическую категорию, т.е. мы исходим из функций языковой единицы, даже если эта единица выполняет функцию предлога, не покидая границ своей части речи.

Второе. Учитывается полевая структура предлога, поэтому к данной категории мы относим как собственно предлоги, отмеченные в имеющихся словарях и грамматиках, так и (а с учетом целей данной статьи – тем более) их функциональные аналоги, не нашедшие отражения в имеющихся описаниях. Поэтому все единицы, способные выполнять предложную функцию и используемые в этой роли, мы для удобства будем здесь называть предлогами.

Третье: основными диагностирующими признаками предлога как морфосинтаксической категории являются синтаксеобразующая функция (предлог вместе с флексией или без нее образует синтаксему, являясь ее формантом), управляющая функция (предлог вводит синтаксему в высказывание), а также функция маркера синтаксической позиции синтаксема (подробнее см. [Конюшкевич 2005; Конюшкевич 2005]).

1. Материал исследования. Работа над созданием Реестра белорусских предлогов и их аналогов, который составил три объемных книги [Конюшкевич 2008 – 2010] и насчитывает без малого 10 тысяч единиц, атрибутированных по более чем двадцати параметрам, показала огромный предложный потенциал знаменательной лексики и высокую активность ее употребления в этой функции – сначала на уровне речи, затем и на уровне языка.

2. Факторы, влияющие на втягивание знаменательного слова в поле предлога. Во-первых, это развитие научной картины мира, углубление человеческого знания о свойствах объектов действительности, особенно в области естественных наук. В каждой отрасли знания формируется и развивается своя научная фразеология и терминология, причем, как показывают исследования, до 80-90% терминов в самых разных языках (не исключение и белорусский язык) состоят не менее чем из двух слов [Лейчик 2007: 27].

Концентрация аналитических образований, изофункциональных предлогу, в столь обширных терминологических системах очень высока. Особенно продуктивен предложный потенциал так называемой параметрической лексики, падежные формы которой, одиночные либо в сочетании с первичными предлогами в пре- или постпозиции к ним, образуют формант синтаксема, лексическим компонентом которой выступает количественно-именное сочетание: *з хуткасцю да 120 км/гадз., магутнасцю каля 10 тысяч літраў у суткі, на адлегласці звыш ста светлавых год, у суме ад пяцісот тысяч рублёў, пры тэмпературы мінус дзесяць градусаў на Цэльсію* и т.д. (подробнее на материале русского языка в зеркале японского см. в [Судзуки 2005; Судзуки 2008], русского и белорусского – в [Сентябова 2007].

Во-вторых, срабатывает системность языка, т.е. парадигматические и синтагматические корреляции.

3. Формирование парадигм. В силу системности в области предлога образуются различные виды парадигм: а) **морфологической** (как это ни парадоксально звучит по отношению к служебному слову, но речь идет об одной или нескольких падежно-числовых словоформах существительного, используемых в качестве предлога, в то время как другие словоформы в этой функции не употребляются): *на чале / на чало чаго; на*